بەرهەمی نەمری مارکس

نووسینی: ف.م. هاشمی
وەرگێڕانی لەفارسییەوە: دلاوەر حامد

گەورەترین بەرهەمەکانی مارکس, لەڕستیدا بەرهەم و پوختەی تەواوی فێرکراوەکان و ئەزموونەکانی زانستی و کرداری ئەو لەتەواوی ساتەکانی نزیکەیی لەهەفتا ساڵ ژیانی ئەو بوو.(کاپیتاڵ)(capital)بەرهەمێکی سێ بەرگی زانستییە کەیەکەمین بەرگی لەساڵی١٨٦٧لەئەڵمانیا بڵاوکرایەوە, بەرگی دووەم لەساڵی ١٨٨٥واتا دوو ساڵ دوای مردنی مارکس, لەلایەن (ئەنگلس)ەوە بڵاوکرایەوەو بەرگی سێهەمیش لەژێرسەرنجی (ئەنگڵس)و بەهاوکاری خودی ئەولەساڵی١٨٩٤ بەڵام مارکس لەکڵێشەی ئەم بەرهەمەدا چوار بەرگ (بەبەڵێنی شەش بەرگ) پێشبینی کردبوو کەبەرگی چوارەم تایبەتە بەکتێبی(تیۆرییەکانی بەهای زیاد)(theories of Suplus value) نووسینی (کایۆتسکی . Kautsky). کەتەواوی ساڵەکانی١٩٠٥بۆ١٩١٠ نوسراوە, لەڕاستیدا بەرگی چوارەم((کاپیتاڵە))ئامانجی((کاپیتاڵ))چەسپاندنی چەند گریمانەیەکی بەناوبانگی مارکسە. نیشانەی پێشڕەوی سەرمایەداری لەدروست بوونی بەرهەم((نەك بازرگانی))شاراوەیە. کاپیتالیزم, یەکەمین ڕژێمە لەمێژوودا کەگۆڕانی شۆڕشگێرانی لەبوارەکانی ئابووری هێناوەتە بوون و هەروەها خۆی زادەی ئەم گۆڕانە شۆڕشگێڕییانە, پێویست بوونی کاپیتالیزم, بوونی سوپای پاشەکەوتی بێکارانە, کاپیتالیزمبەرەو لای جەختی توانا لەدەست ((گلد راوەکان . انحصارات)) بەرەو پێش دەڕوات, سەرەنجام پانتاییەکانی ئابووری, بەشێکی دانەبڕاوی سیستمی سەرمایەدارییە. مارکس لە(کاپیتاڵ)دا پیشانی خوێنەران دەدات کەچۆن تەواوکاری سەرمایەداری لەم زەمینانەدا, لەگەڵ کێشمە کێشمی ناوکارو سەرمایەدا هاوتایە. لەڕاستیدا دەرکەوتن و تەواوکاری چینی کرێکارو بورژواز , خوێندنەوەی چیرۆکی ((کاپیتاڵە)). ((کاپیتاڵ))نیشانەی لوتکەی پێگەیشتنی فیکری و زانستی مارکس, لەزەمینەی مێژوودایە(مێژووی ماتریالیزم). ئەو لەم کتێبەدا, دەچێتە ناو شیکردنەوە مێژووی کاپیتالیزم و لەچەند شوێنێکیشدا ئاماژە دەکات بەڕەهەندەکانی تەواوکاری سەرەڕای پرسیارێکی زۆر کەمارکس دەیخاتە بەردەم خوێنەران. تەواوی کتێبەکە دەتوانێت لەبارەی چوار پرسیاری سەرەکی و لەهەمانکاتدا پەیوەست بەیەکتری, دابەشکردنی بۆکرد: چۆن کۆمەڵگاکانی سەرمایەداری لەکرۆکی هاوشێوەکانی پێش سەرمایەداری سەریان دەرهێناوە؟ دروستبوون و تەواوکاری و دارمانی سەرمایەداری چییە؟ چۆن ئابووری کاپیتالیستی دیسان لەدایك دەبێ؟ چ جیاوازییەك هەیە لەنێوان ڕوخسارو ناوەڕۆك و هاوشێوەکان و هێزەکانی کاپیتالیستی؟ وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارانە هەم پابەندی شیکردنەوەی موجەڕەدی تێوریەو هەم باس لەبارەی ئەزموونی مێژووی دەرکەوتنی کاپیتالیزم. کارکردن و گەشەکردنی ئەو داوادەکات. بەبۆچوونی زۆرێك لەخوێنەرانی ((کاپیتال))سەرنج ڕاکێشترین بەشی ئەم کتێبە وەسف کردنی لەدایکبوونی سەرمایەداری لەبەریتانیاو گوزەرانی ژیانی چینی کرێکارو بارودۆخی کارگەکان لەم بەشەدا لەمێژووی سەرمایەدارییە. ئیحساسات و لایەنگری مارکس بۆ چینی کرێکار, ڕێگرتن لەپیاچوونەوەی ئەو بەئامارو ژمارەو هێنانەوەی بەڵگەکان نەبووە. توانی شیکردنەوەی مارکس لەم کتێبەدا, لەپەیداکردنی پەیوەندی وردی نێوان ئەم ئامارەدا لەلایەکەوە و گوتارەکانی موجەڕەدی ئابووری تیۆری لەلایەکی دیکەوە شاراوەیە.

خوێنەر دێڕبەدێر هەست بەکاریگەری وردی ڕەوشی دیالەکتیکی شیکردنەوەیی دەکات, لەبنچینەدا((کاپیتاڵ)) بەپەیرەوی وردی ئەم شێوازە نووسراوە. لەگەڵ شیکردنەوەی گوتارێکی موجەڕەد بەناوی (کالا)(Commodity) دەستپێدەکات و جار جارێك گوتارە ئاڵۆزەکانی وەك پارە, سەرمایە هێزی پاشەکەوتی کار, جارێکی تر بەرهەم هێنانەوە(reproduction). ڕژێمی ئیعتیباری, قەیرانی قۆناغەکان, دەرکەوتنی(انحصارات . گلدراوەکان)لەخۆ دەگرێت. لەهەریەك لەئەم قۆناغەدا, دژەکانی دیالەکتیکی شاراوە لەئەم گوتارانە. زەمینەسازی تەرحی گوتارە ئاڵۆزەکانی تر دەبێت. نموونە پارە, بەکارهێنانی بەهاو, گۆڕینەوەی بەهایە(Use Value and exchange Value). ڕەوشی شیکردنەوەی سەرمایە لەقۆناغە جیاوازەکانی تەجرید واتادارە لەگوتارەکانی ئابووری لەخۆیداو هەمیشە لەحاڵەتی گۆڕاندان. بۆ نمونە چەمکی(بەهای زیادی)(Surplus Value) کەلەتەواوی بەشەکانی((کاپیتاڵ))دا ئامادەیە, خۆی بەشێوازە جۆراو جۆرەکانی وەك سوود, سەرمایەو... پیشاندەدات لەبەرامبەر ئەمەشدا, چەمکی(بەها) لەبەرگی یەکەمی(کاپیتاڵ)دا لەگەڵ

بەهای بەرهەم، بەهای بازاڕی و بەهای کالآ لەبەرگی سێهەمی کتێبەکە، لەپەیوەندی ڕاستەوخۆدان. مەسەلەی گۆڕانی(تحول) شێوەی (بەها)بە(نرخ) تەوەری باسەکان و جەدەلە فراوانەکانە. ڕەخنەگرانی مارکس دەری دەخەن کەئەم ڕەوشی گۆڕانە، ئیعتیباری تیۆری ئابووری مارکس بزر کردووە، بەلآم مارکسیزمەکان باوەڕیان وایە کەڕەوشی مارکس تەنها لەچوارچێوەی ڕەوشی دیالەکتیکیدا دەتوانرێت دەرکی پێبکرێت. باس لەبارەی پێکهاتەی ناوەوەی (کاپیتاڵ)نابێ بەهەند وەرگرتنی کرانەوەی دەقی ئەم کتێبە کۆتایی بێ. بەڵگە لۆژیکیەکانی(کاپیتاڵ)پەیوەندییەکی تەسکی لەگەڵ ئەزموونی مێژووی . کۆمەڵایەتی و ژینگەی مارکسی هەیە، چونکە باسە خراوە ڕووەکانی لەم کتێبەدا شایانی فراوان بوون و نەنگی و چاککردنە. بەڵگەیەکی تر بۆ کرانەوەی باسەکە ئەمەیە کەمارکس هەرگیز بانگهێشتی نەکردووە کەچوار بەرگی سەرمایە تەواوی گرفتەکان و باسەکان پەیوەست بەئابووری سەرمایەداری، دەربارەی باس و تەجزیەو شیکردنەوە بێ. دەرکەوتەکان مارکس لەساڵی ١٨٥٧، جێگەی باسە کەئەو تەنانەت یەک بەرهەمی شەش بەرگی سەبارەت بە(کاپیتاڵ)خستە ژێر پیاچوونەوەوە کەسێ بەرگی دوایی ئەو بڕیار بوو بەمێژووی ئەندێشەکانی ئابووری، دەوڵەت و بازرگانی بازاڕی جیهانی خەریك بێ. بەلآم، بەداخەوە ئەو هەلی تەواوەتی بۆ نەڕەخسا لەم بەرهەمەدا. پەیوەندی نێوان بوارەکانی ئابووری، فەرهەنگی سیاسی و کۆمەلآیەتییە. لەڕاستیدا شیکردنەوەی ئابووری چینایەتی، تەنها دەبێ خاڵی دەستپێکی بۆباسەکانی ئایندەوە وەربگیرێ و دانەخستن لەباس و چواچێوەی دروستبوون چینایەتی لەچوارچێوەی تەنگژەی ئابووریدا. جێگەی (کاپیتاڵ) لەمیانەی بەرهەمی مارکسدا، جێگەی باس و جەدەلی فراوانی لەخۆ گرتووە. زۆرێك باوەڕیان وایە کەئەم بەرهەمە، ڕیشەی لەبەرهەمەکانی پێشتری مارکسدایەو بەردەوامی لۆژیکی ئەوانە، بەلآم ئەوانی تر (کاپیتاڵ) بەجیاواز لەبەرهەمەکانی مارکس و دەستکەوتەکانی لەساتەکانی پێگەیشتنی فیکری ئەو دەزانن هەندێکی تر وەك (ئەڵتۆسێر)(Athusser)و هاوبیرانی باوەڕییان وایە کە(کاپیتاڵ)دەبێ بەیەکێ لە(سەرەتای مەعریفەناسی)(epitmoiogifal breeak)نێو بەرهەمە سەرەتاییەکان و کۆتاییەکانی مارکس دابنرێت.

بەلآم لەدیدی مارکسەوە، نووسینی (کاپیتاڵ) قۆناغێکی مێژووی لەیارمەتی دان بەکردنی چینی کرێکار بەپلەی گۆڕکەن کاپیتالیزم ئەژمێرێ و نووسینی ئەم کتێبە لەهەوڵەکانی کاری تری ئەو لەلایەن تێپەڕاندنی ڕێکخراوی کرێکاری نێونەتەوەی، جیاوازی قبول نەبوو، ئەگەرچی ئێستا دەکرێت(کاپیتاڵ)دەقێکی ئەکادیمی جێی سوودی ڕۆشنبیران وەربگرێ. بەلآم لەگرنگی ئەم کتێبە هەرئەوەندەیە کەسەدەیەکی تەواو چرای ڕێنمای کرێکارانی جیهانبوو، لەململانێ لەبەرامبەر سەرمایەداری هەوڵدان لەڕێگەی بنیاتنانی سۆشیالیزم. جێی دوو دڵی نییە کە لە ئایندەدا دیسان، گرنگی ئەم کتێبە شتی کەمتر نەکرێ.

سەرچاوە

(چیستا) سال چهاردهم.
شماره ١٠. ١٤٠
منبع: ١.Bottomere,Dictionary of Martxist thought,Oxford,١٩٩١٠